

บทสรุป ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ “ประชาธิปไตยชุมชน”

11.1 บทสรุป และปัญหาอุปสรรค

จากการศึกษาขบวนการประชาสังคมในชุมชน 6 แห่ง ประกอบด้วยชุมชนราชธานีโอศก ชุมชนป่าดงชุมคำ ชุมชนวังอ้อ ชุมชนในพื้นที่ของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนลำน้ำโขง ชุมชนลับแล และชุมชนบ้านปะอาว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำงานของขบวนการประชาสังคม และผลกระทบต่อการพัฒนาประชาธิปไตยและการเมืองในชุมชน และศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชน ผลจากการศึกษา ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือ SVEI มาใช้ในการประเมินความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม และพบว่า การทำงานของขบวนการประชาสังคม มีผลกระทบต่อการพัฒนาประชาธิปไตยและการเมืองในชุมชน และความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชน ดังนี้

11.1.1 ขบวนการประชาสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ประชาธิปไตยชุมชนมีลักษณะผสมผสานของประชาธิปไตยหลายรูปแบบ ประกอบด้วยประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ โดยขบวนการประชาสังคมในชุมชน มีบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตย โดยเฉพาะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ โดยเป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่เป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม มากกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมือง ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะ อยู่ในระดับของการมีส่วนร่วมในขั้นการทำกิจกรรมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของชุมชนส่วนใหญ่ในประเทศ มีบางชุมชนที่ขบวนการประชาสังคมมีบทบาทส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในขั้นการวางแผน การกำหนดกิจกรรม โดยพัฒนาการในขั้นนี้ เริ่มมีการผลักดันให้เกิดขึ้นในหลายชุมชน ตัวอย่าง การดำเนินการตามแนวทางการวางแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนของวิสาหกิจชุมชน ที่มี ดร. เสรี พงศ์พิศ และคณะ เป็น

ผู้พัฒนาแนวคิดนี้ และพยายามผลักดันสู่ขั้นการปฏิบัติให้เป็นผลในชุมชนหลายแห่งทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ศึกษา มีชุมชนที่โดดเด่นในการมีส่วนร่วมตามกรอบแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม อย่างชัดเจน คือ ราชธานีอโศก ที่สมาชิกทุกคนในชุมชน ถือเป็นความรับผิดชอบที่ต้องช่วยกันดูแลทำนุบำรุงรักษาชุมชน และร่วมกันแก้ไขปัญหาค่าต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยความอดทน อดกลั้น และอุทิศ เสียสละ

ขณะที่ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ เป็นการถกเถียงเรียนรู้ในกรอบปัญหาเรื่องสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เป็นข้อจำกัดของประชาธิปไตยชุมชน สืบเนื่องจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การเมืองไทย ที่ห้ามมิให้ประชาชนยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เช่น ห้ามวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง การชุมนุม ยังถือเป็นสิ่งต้องห้าม และถูกมองว่าเป็นการก่อความไม่สงบ การติดตามตรวจสอบการคอร์รัปชัน ถือเป็นเรื่องมิใช่หน้าที่ที่พึงกระทำ และมองว่าเป็นการแทรกแซงกิจการภายในของหน่วยงานที่ไม่พึงกระทำ เป็นต้น ในส่วนของขบวนการประชาสังคมเอง กลุ่มต่าง ๆ ภายในขบวนการประชาสังคม หากมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง จะถูกสร้างภาพ ถูกจับตามองว่า เป็น “คอมมิวนิสต์” บ้าง หรือ ถูกสอดส่องห้ามมิให้มีการทำงานทางการเมือง และถือเป็นข้อต้องห้ามจากทางราชการที่มีให้องค์กร กลุ่มต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับการเมือง ดังที่ปรากฏเป็นข้อบังคับในระเบียบการจดทะเบียนเป็นมูลนิธิ สมาคม ของราชการ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำไปบ้าง แต่ยังคงไว้ซึ่งสาระสำคัญ นอกเหนือจากการกำชับของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบที่พยายามส่งเสริมมิให้องค์กรที่ไปขอจดทะเบียนยุ่งเกี่ยวกับการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่กลายเป็นสิ่งต้องห้าม จึงถูกฝังลึกเข้าไปอยู่ในสำนึก ในวิถีคิด จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ชาวบ้านโดยทั่วไปจะหลีกเลี่ยง และเห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง กระทำมิได้ บรรยากาศเสรีภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในชุมชน จึงถูกจำกัด และกดทับ

อย่างไรก็ตาม ในบางชุมชน ที่ขบวนการประชาสังคมมีอุดมการณ์ทางการเมืองพยายามเปิดพื้นที่ และปลุกเพาะความคิดทางการเมือง แม้บางแห่งคงเป็นเพียงหน่ออ่อน ที่รอการเติบโต แต่มีหลายชุมชน ที่ขบวนการประชาสังคม สามารถปลุกเร้าให้เกิดการตื่นตัวในชุมชน ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการปัญหาทางการเมืองด้วยตนเอง ตัวอย่าง ชุมชนป่าดงขุนคำกับปัญหาการดูแลป่าชุมชน ชุมชนลับแลในการจัดการปัญหาที่อยู่อาศัยกับการรถไฟแห่งประเทศไทย และชุมชนในพื้นที่ทำงานของสหกรณ์ยูเนี่ยนลำน้ำโขง ในการจัดการปัญหาที่ทำกิน ในส่วนราชธานีอโศก มีการดำเนินการจัดตั้งเป็นสาขาพรรคเพื่อฟ้าดิน ของขบวนการสันติอโศก เป็นต้น ขณะที่ชุมชนที่อยู่ภายใต้การจัดตั้งของรัฐ ขบวนการประชาสังคม ตีกรอบการทำงานของตนเองภายใน

เส้นที่ถูกขีดไว้ และจะไม่สบายใจอย่างยิ่งถ้าต้องก้าวออกมานอกเส้น และบางครั้ง ถึงขั้นถูกตักเตือน หากมีการดำเนินการที่เป็นการยุ่งเกี่ยวกับการเมือง

ในส่วนการทำงานของขบวนการประชาสังคมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวคิดประชาธิปไตยแบบตัวแทน มีปัญหาการซื้อเสียงขายเสียง การซื้อสิทธิ์ขายเสียงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองที่ถูกบิดเบือนไปจากรูปแบบและอุดมการณ์ของประชาธิปไตยแบบตัวแทน อำนาจ บารมี ทรัพย์สิน เงินทอง เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลกำหนดผลการเลือกตั้ง ค่านิยมเรื่องการพึ่งพาแลกเปลี่ยนโดยระบบเงินตรา ถูกทำให้โดดเด่นขึ้นมาจากผลพวงของระบบเลือกตั้ง ประชาธิปไตยแบบตัวแทน กลายเป็นสนามแข่งขันของนักธุรกิจการเมือง อำนาจทางการเมืองเป็นการเชื่อมต่อผสมโรงของข้าราชการ นักธุรกิจ ครอบงำพื้นที่อำนาจอธิปไตยของประชาชน ผ่านการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

ขณะที่ขบวนการประชาสังคมในชุมชน เห็นถึงความไม่มีศักยภาพของตนเองที่จะไปต่อกรกับพลังทางการเมืองในบริบทดังกล่าว ด้วยต้องอาศัยทรัพย์สิน เงินทอง ในการแข่งขันเพื่อชัยชนะในการเลือกตั้ง แม้นในบางชุมชน จะมีความพยายามส่งสมาชิกลงแข่งขันเลือกตั้ง แต่มีเพียงส่วนน้อยที่สามารถพิสูจน์ความตั้งใจจนเอาชนะการเลือกตั้งมาได้ โดยไม่ต้องใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม มีหลายชุมชน ได้อาศัยนักการเมืองที่ต้องการรักษาคะแนนนิยม ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน

11.1.2 ความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชน

ความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะของชุมชน เพราะขบวนการประชาสังคมเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ ตลอดจนสร้างพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านั้น ขบวนการประชาสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมมีความสามารถขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจการสาธารณะ

1) ปัจจัยสำคัญในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของขบวนการประชาสังคม

โดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่า ขบวนการประชาสังคมในชุมชน มีเป้าหมายเพื่อการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน การรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การให้สมาชิกในชุมชน มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีเงินเหลือพอจับจ่ายใช้สอยเพื่อความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตมากขึ้น ตลอดจนการเพิ่มพูนศักยภาพของชุมชน และให้สมาชิกของชุมชนมีความมั่นคงมาก

ขึ้น โดยมีราชอาณาจักร ที่มีความโดดเด่นในการมุ่งขัดเกลาตัวตนของสมาชิกผ่านกระบวนการ “ให้” อย่างหมดสิ้น ด้วยการทำงานหนักให้ชุมชน และ “รับ” เพียงเพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่ได้อย่างพอเพียง ในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ขบวนการประชาสังคมมีปัจจัยสำคัญ คือ

(1) ผู้นำ หรือแกนนำหลายคน ที่มีวิสัยทัศน์ในการทำงานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต คุณภาพศีลธรรมของชุมชน มีความพร้อม และความตั้งใจที่จะอุทิศ เสียสละเพื่อชุมชน

(2) ความผูกพันเป็นเครือญาติ มิตรสหาย ภายในชุมชน ที่ยังคงได้รับการหล่อเลี้ยงให้อยู่ร่วมกันแบบแลกเปลี่ยนพึ่งพาอาศัยกัน ตามแนวราบ ที่อุดมไปด้วยน้ำใจ ความเคารพนับถือในผู้คนที่ผ่านประสบการณ์มานานกว่า และสัมพันธ์ภาพที่เป็นไปด้วยความสัตย์ซื่อ จริงใจ ความอดทน ความเปิดเผย ตรงไปตรงมา

(3) ทูตทางสังคมในชุมชน ที่ได้รับการส่งเสริมเฉพาะตามระยะเวลาของการก่อตั้งชุมชน ประกอบด้วยทูตตามธรรมชาติ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ทูตทางวัฒนธรรม คือ คุณค่า คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ที่ถูกวางเป็นแบบแผน ธรรมเนียมปฏิบัติของผู้คนในชุมชนที่ต่างต้องยึดถือจนเป็นวิถีชีวิต รักษาจิตสำนึกสาธารณะของผู้คนในชุมชน และทูตทางบุคลากร ที่มีผู้ทรงความรู้ อุดมด้วยภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนและสันติกับธรรมชาติ

(4) สมาชิกในชุมชน มีความเคารพนับถือ และยอมรับผู้นำในกลุ่ม องค์กรที่ตนทำงานร่วมอยู่ด้วย

(5) ความหลากหลายของกลุ่ม องค์กร ในขบวนการประชาสังคมที่กลุ่มมีระบบการบริหาร การจัดการ การเงินการบัญชีที่โปร่งใส ได้รับความเชื่อถือ มีการประสานงาน และการทำงานรวมหมู่ของสมาชิกในกิจกรรมต่าง ๆ

(6) การสนับสนุนช่วยเหลือจากเครือข่าย ในรูปของความคิด กำลังใจ กำลังคนและการทำงาน การช่วยเหลือจากภายนอกทั้งจากในส่วนขององค์การเอกชน หน่วยงานของรัฐ และนักการเมือง ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากร สิ่งของ อุปกรณ์ เครื่องใช้ เงินทอง กำลังคน ความรู้ วิชาการ เทคโนโลยี ข่าวสารข้อมูล ฯลฯ

2) ปัญหาอุปสรรคในการทำงานของขบวนการประชาสังคม

อุปสรรคต่อการทำงานของขบวนการประชาสังคม ที่ทำให้ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ตามที่ตั้งใจไว้ มีดังนี้

(2.1) ปัจจัยภายใน

(2.1.1) แกนนำบางส่วน และสมาชิกโดยส่วนใหญ่ของกลุ่มต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคม ยังขาดจินตนาการที่จะทำงานเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายร่วมกัน โดยที่แต่ละคนมีระดับของสำนึกสาธารณะต่าง ๆ กันไป นับตั้งแต่ สำนึกที่ต้องการพัฒนาให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไปจนถึงการมีน้ำใจมาช่วยเหลือเพราะได้รับการร้องขอ หรือเพราะจะได้รับประโยชน์ไม่มากนักน้อยจากการมาร่วมงาน

(2.1.2) การทำงานมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ผู้นำ แกนนำไม่กี่คน สมาชิกไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเท่าที่ควร มักปล่อยให้ผู้นำในความคิดชอบของผู้นำ แกนนำ เป็นผู้ตัดสินใจดำเนินการไป โดยพร้อมยินดีเป็นผู้ตาม หรือทำตามคำสั่งให้ทำ เท่านั้น

(2.1.3) ระบบการเงินที่ไม่โปร่งใส ยังเป็นปัญหาในบางชุมชน ทำให้กลุ่มไม่สามารถทำงานต่อไปได้

(2.1.4) ข้อจำกัดทางงบประมาณที่เป็นปัจจัยหลักในการทำงานของหลายชุมชน ทำให้ไม่สามารถผลิตผลงานได้มากเท่าที่ควร รวมถึงถึงปัญหาการตลาด ทำให้ไม่สามารถมีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการลงทุนเพิ่มผลผลิต หรือผลงาน

(2.2) ปัจจัยภายนอก

(2.2.1) บรรยากาศที่ปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมือง มีผลทำให้การทำงานของขบวนการประชาสังคม ต้องมุ่งเน้นไปเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการสาธารณะในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

(2.2.2) นโยบายของรัฐ ที่ส่งเสริมทุนให้ปัจเจกมากกว่าส่งเสริมการลงทุนเพื่อชุมชน หรือส่งเสริมการลงทุนเพื่อให้มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง

(2.2.3) วัฒนธรรมการทำงานของรัฐ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ที่เน้นการทำงานแบบราชการ ยึดติดกับระเบียบมากกว่าผลงาน และกระบวนการทำงานเป็นไปเพื่อให้ประชาชนเชื่อฟัง หรือเป็นผู้ทำตาม มากกว่าการมาทำงานอย่างมีความรับผิดชอบร่วมกัน หรือ ทำงานที่เป็นทีมงาน บนพื้นฐานของความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ด้วยมีทัศนคติที่ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพ ประกอบไม่ยอมรับวิถีคิดที่แตกต่างไปของชาวบ้าน และเห็นว่าวิถีคิดของตนนั้น (ตามแบบราชการ) ถูกต้องสมบูรณ์ดีแล้ว

(2.2.4) นักการเมืองในชุมชน ไม่มีศักยภาพ ไม่มีวิสัยทัศน์ ไม่เข้าใจในภารกิจบทบาทหน้าที่ที่พึงกระทำในฐานะนักการเมืองที่เป็นตัวแทนของชุมชน มองระบบการเมืองเป็นระบบที่เข้ามาเพื่อเป็นหนทางลัดในการแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์ให้ตนเอง และพวกพ้อง ด้วย

การใช้สิทธิพล และอำนาจทางการเงินเป็นปัจจัยในการเข้าสู่วงจรทางการเมือง จึงไม่เห็นความสำคัญของการสร้างฐานทางการเมืองที่พัฒนามาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

11.2 ข้อเสนอแนะ

11.2.1 การแสวงหาทรัพยากร ตลอดจนการสนับสนุนจากภาคการเมืองชุมชน

การสนับสนุนช่วยเหลือจากภาคการเมืองชุมชน ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะในส่วนบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่มีหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชน ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นสองภาคส่วน คือ

ก. การพัฒนาด้านกายภาพ คือ ด้านสุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ข. การรักษาทุนทางสังคม คือ การรักษาคุณธรรม ศีลธรรม การดำรงรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม จารีต ประเพณี การรื้อฟื้นคืนชีวิตให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน รวมถึงการส่งเสริมสำนักสาธารณะ ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง การตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการเป็นไปของชีวิตชุมชน

องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จะสามารถทำงานตามบทบาทได้อย่างเกิดประสิทธิผล หมายความว่า อบต. ต้องสามารถเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม และมีบทบาทต่อการตัดสินใจใช้อำนาจทุกระดับของ อบต. อบต.ต้องยอมรับการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยของชุมชนที่มีอยู่ (ไม่เฉพาะในช่วงวันเลือกตั้ง) และถือว่าการเลือกตั้ง เป็นเพียงวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งบุคคลที่มีความเหมาะสมและตั้งใจมาทำหน้าที่ให้บริการชุมชน ในส่วนสมาชิกในชุมชนเองต้องยืนยันความเป็นเจ้าของ คงความมีอำนาจที่จะกำหนดความเป็นไปต่าง ๆ ของชุมชนการทำงานของ อบต. ต้องเป็นไปเพื่อรับใช้ชุมชนให้ได้ประโยชน์สุขอย่างสูงสุด ด้วยการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนนับตั้งแต่การกำหนดประเด็นปัญหา ทางเลือกการแก้ไขปัญหา การกำหนดนโยบาย โครงการ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้กิจกรรมเป็นไปเพื่อแก้สิ่งที่ปัญหาที่แท้จริงของชุมชน และชุมชนรู้สึกถึงความจำเป็นเจ้าของในโครงการ กิจกรรมนั้น ๆ

อบต.ที่มีแนวคิด (concept) และวิสัยทัศน์ (vision) ดังกล่าว จะสามารถเป็นกลไกทำงานในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งได้จริง โดยที่การออกแบบโครงสร้างการทำงานของ อบต. ควรมีลักษณะที่ยืดหยุ่น คล่องตัว ไม่ยึดติดกับระบบระเบียบ จนไม่สามารถทำงานอย่าง

ได้ผล หรือสมาชิกในชุมชนไม่สามารถมาร่วมทำงานแบบการมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ การทำงานควรเป็นระบบเครือข่ายที่เชื่อมต่อกับชุมชนต่าง ๆ ในลักษณะที่รองรับการระดมความคิด ระดมทรัพยากร ที่มาจากชุมชน เป็นระบบการทำงานที่โปร่งใส เข้าถึงง่าย ตรวจสอบได้ มีการให้บริการที่รวดเร็ว ทันใจ ทันสมัย มีระบบข้อมูลข่าวสารที่ทันเหตุการณ์ เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ มีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นประชาธิปไตยเป็นวัฒนธรรมขององค์กร มีบุคลากรที่ทำงานด้วยสำนึกสาธารณะ อุดมคติ เสียสละ มุ่งมั่น มากกว่าการยึดติดกับระบบราชการ ขณะเดียวกัน รัฐ ต้องให้ความสำคัญกับ อบต. ให้ อบต.สามารถตัดสินใจด้วยตนเอง สนับสนุนให้ อบต.มีความเป็นตัวของตัวเอง กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ โดยอยู่ภายในการกำกับดูแลของชุมชน และให้มีงบประมาณและทรัพยากรอย่างเพียงพอที่จะพัฒนาศักยภาพให้เติบโตเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการทำงานรับใช้พาชุมชนไปสู่เป้าหมายของการมีชีวิตอย่างเป็นสุข

11.2.2 ปัจจัยในการเสริมสร้างขบวนการประชาสังคมและเครือข่าย ให้มีความความเข้มแข็งทางการเมือง

ปัจจัยที่มีส่วนช่วยให้ขบวนการประชาสังคมมีความเข้มแข็ง คือ การสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลายในชุมชน ที่ต่อเนื่อง และสัมพันธ์กัน ทั้งในระดับระหว่างกลุ่มที่ทำงานลักษณะเดียวกัน หรือพื้นที่ชุมชนเดียวกัน จังหวัด หรือภูมิภาคเดียวกัน การทำให้ขบวนการประชาสังคม และเครือข่าย มีความเข้มแข็งทางการเมือง คือ การสนับสนุนในทางนโยบายจากรัฐอย่างจริงจังในการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทางการเมือง การสรรค์สร้างประชาธิปไตยชุมชน ด้วยการสร้างกลไกทางกฎหมายเพื่อเป็นหลักประกันการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้เป็นจริง รวมถึงการจัดให้มีสภาประชาธิปไตยชุมชน ดังนี้

1) กฎหมายส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชน

กลไกที่สำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมือง สรรค์สร้างประชาธิปไตยชุมชน คือ การมีกฎหมายรองรับ และเมื่อพิจารณาถึงบทบัญญัติต่าง ๆ ที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 พบว่ามีบทบัญญัติต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญที่สนับสนุนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งอาจจำแนกประเภทของบทบัญญัติต่าง ๆ ตามลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ได้ ดังนี้

1.1) การมีส่วนร่วมในการริเริ่ม ประกอบด้วย

- สิทธิในการเสนอกฎหมายของผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 50,000 คน (มาตรา 170)

- สิทธิในการเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่น (มาตรา 287)

1.2) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย

- เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง (มาตรา 47)
- สิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 104 กับมาตรา 105)
- สิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (มาตรา 123 กับมาตรา 124)
- สิทธิในการออกเสียงแสดงประชามติ (มาตรา 214)
- สิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือ วัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน (มาตรา 46)
- สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชน ในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม (มาตรา 56)
- รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ (มาตรา 76)
- รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ (มาตรา 78)
- รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน (มาตรา 79)

1.3) การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ประกอบด้วย

- เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบ (มาตรา 44)
- เสรีภาพในการรวมกลุ่มเป็นสหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะ (มาตรา 45)
- รัฐ ต้องส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครอง ระบบสหกรณ์ (มาตรา 85)

- สิทธิต่อต้านโดยสันติวิธีซึ่งการกระทำใด ๆ ที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศ โดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้ (มาตรา 65)
- 1.4) การมีส่วนร่วมในการให้ความเห็น ประกอบด้วย
  - เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น (มาตรา 39)
  - สิทธิในการเข้าร่วมกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน (มาตรา 59)
- 1.5) การมีส่วนร่วมในการรับรู้ ประกอบด้วย
  - สิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น (มาตรา 58)
  - สิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาต หรือการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น (มาตรา 59)
- 1.6) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ประกอบด้วย
  - สิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์และได้รับแจ้งผลการพิจารณาภายในเวลาอันสมควร (มาตรา 61)
  - สิทธิที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ ที่เป็นนิติบุคคลให้รับผิด (มาตรา 62)
  - สิทธิในการถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่น (มาตรา 286)
  - สิทธิในการเสนอให้วุฒิสภาถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 50,000 คน (มาตรา 304)

จะเห็นว่ารัฐธรรมนูญ 2540 ได้กำหนดบทบาทบัญญัติไว้หลายประการที่ให้อำนาจประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในการริเริ่ม ตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ ให้ความเห็น และตรวจสอบ แต่ในทางปฏิบัติ ยังไม่มีกฎหมายบัญญัติออกมารองรับอย่างเพียงพอเพื่อให้บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเหล่านั้น สามารถนำไปบังคับใช้อย่างได้ผล สมตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ จึงเห็นเป็นความจำเป็นที่ต้องกำหนดความชัดเจนในการตราพระราชบัญญัติตามบทบัญญัติต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญฉบับ

ใหม่ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอย่างน้อยต้องคำนึงถึงหลักการและสาระสำคัญ ดังนี้

(1) การรองรับและคุ้มครองการทำงานแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ที่เป็นผลจากการแทรกแซงจากรัฐ และอิทธิพลทางการเมืองต่าง ๆ ที่จะเป็นการทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น ๆ ไม่เป็นไปอย่างอิสระ

(2) การรับรอง บทบาท การใช้อำนาจหน้าที่ ความริเริ่ม ความรับผิดชอบ ของ ขบวนการประชาสังคม

(3) การกำหนดให้ผู้มีอำนาจหน้าที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และนำผลการตัดสินใจของประชาชนไปสู่การปฏิบัติได้จริงโดยตรงและในทันที ในฐานะที่ประชาชนเป็นเจ้าของอธิปไตย เจ้าของประเทศ

(4) การจัดสรรงบประมาณแผ่นดินอย่างพอเพียง เพื่อให้สามารถบรรลุถึงภารกิจที่วางไว้ตามเจตนารมณ์ของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

(5) การบริการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบันสมัย เป็นข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง เข้าถึง เร็ว เข้าง่าย เข้าใจ และโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

(6) การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการดูแลตนเอง เช่น การให้จังหวัด เลือกผู้บริหารเองโดยตรง การที่ท้องถิ่นชุมชนจัดการเลือกตั้งด้วยตนเอง เป็นต้น

ในการจัดทำพระราชบัญญัตินั้น บทบัญญัติต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริงด้วย และต้องเป็นไปในลักษณะที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ 2540 คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ การที่รัฐบาล โดยนายกรัฐมนตรี และ คณะรัฐมนตรี ที่ได้รับการเลือกตั้งมาทำหน้าที่บริหารประเทศ มิได้ดำเนินการในการตรากฎหมาย และการกำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน ให้เป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ใน รัฐธรรมนูญ 2540 (รัฐธรรมนูญ มาตรา 88) ย่อมต้องมีข้อบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้เป็นผู้ขาดคุณสมบัติในการเป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี และเป็นผู้ขาดศักยภาพไม่สามารถที่จะมา ดำรงตำแหน่งหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดินอีกต่อไป

ในส่วน of ขบวนการประชาสังคมเอง ที่เป็นพื้นที่ที่ประชาชนมาร่วมกันแสดงความประสงค์ที่จะรับผิดชอบต่อชุมชนสังคม ไม่ได้มีกฎหมายชัดเจนรองรับบทบาท อำนาจ หน้าที่ในการทำงาน เพราะแม้มาตรา 45 ในรัฐธรรมนูญ 2540 ได้กำหนดให้สิทธิเสรีภาพในการรวมกลุ่มเป็น สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะ แต่ไม่มีกระบวนการทางกฎหมายที่ส่งเสริมขบวนการประชาสังคมในการทำงานการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

การมีข้อเสนอในทางกฎหมายรองรับการทำงานของขบวนการประชาสังคม เพื่อให้ ขบวนการประชาสังคม ซึ่งเป็นขบวนการที่มีพัฒนาการมาในการเป็นพื้นที่ที่ประชาชนรวมกลุ่มกัน ทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เป็นความจำเป็น ด้วยเห็นว่า ขบวนการประชาสังคม มี บทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนที่สะท้อนปัญหาในส่วนที่กลไกอื่น ๆ ของสังคมไม่ได้ถูกออกแบบให้ รับผิดชอบดูแล โดยเฉพาะเมื่อภาคการเมือง ถูกพัฒนาออกแบบมาเพื่อมุ่งสู่การมีอำนาจเป็น ผู้ปกครองดูแล กำหนดนโยบาย ออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ บริหารประเทศ โดยที่ วิวัฒนาการการได้มาซึ่งอำนาจของภาคการเมืองที่ผ่านการสั่งสมจนกลายเป็นวัฒนธรรมทาง การเมือง ที่มีปัญหา ไม่สามารถสรรหาตัวแทนที่แท้จริงในการมาทำงานตอบสนองความต้องการ ต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยทั่วไปของประเทศ ขณะที่ภาครัฐ ถูกออกแบบเพื่อรองรับการใช้อำนาจเป็น เครื่องมือของภาคการเมือง วัฒนธรรมการทำงานของภาครัฐ ถูกพัฒนามาในการทำงาน สนองตอบต่อภาคการเมืองมากกว่าภาคประชาชน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ที่มี ขบวนการประชาสังคมเป็นกลไกขับเคลื่อนจึงมีความสำคัญจำเป็น ที่ต้องมีการดำเนินการเพื่อให้ เกิดการประสานประโยชน์สุขในส่วนต่าง ๆ ของสังคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ขณะที่ขบวนการ ประชาสังคมที่กฎหมายให้การรับรอง สมาชิกทุกคนต้องประกาศอย่างชัดเจนในการยึดหลักการ ทำงานบนพื้นฐานของคุณธรรม ความเป็นธรรม ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต มีความคิด ความเห็นที่ถูกต้องเที่ยงตรงอยู่ในเหตุในผล อุทิศมุ่งทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ด้วย ความโปร่งใส รับผิดชอบ โดยไม่มุ่งหวังผลกำไรทางธุรกิจ ไม่แสวงหาอำนาจหรือหวังผลประโยชน์ ทางการเมืองใด ๆ เป็นเงื่อนไขประกอบด้วย

นอกจากนี้ ยังควรมีกลไกที่ออกแบบเพื่อมุ่งประโยชน์ต่อการส่งเสริมบรรยากาศการมี ส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน หรือเป็นกลไกเฉพาะเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของประชาชนที่ เป็นการสะท้อนถึงความต้องการที่แท้จริง โดยเป็นกลไกที่มีกฎหมายรับรองอีกกลไกหนึ่ง คือ สภา ประชาธิปไตยชุมชน ที่ทำหน้าที่ในการจัดสภาประชาธิปไตยชุมชน เพื่อเป็นพื้นที่ที่รวบรวมความ คิดเห็นของประชาชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาการเมืองภาค พลเมือง หรือการเมืองภาคประชาชน การเมืองภาคชุมชน และเกิดการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ดังที่ได้เสนอแนวคิดและหลักการสำคัญไว้บ้างแล้วในบทที่แล้ว

2) สภาประชาธิปไตยชุมชน (สปช.)

สภาประชาธิปไตยชุมชน มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการรองรับการทำงานของขบวนการ ประชาสังคมให้มีความเข้มแข็ง และเพื่อเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ในพื้นที่ระดับชุมชน ให้มี พลวัต ต่อเนื่อง และเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน พัฒนาสำนึก

ทางการเมือง ตลอดจนเป็นพื้นที่ฝึกฝนปฏิบัติการทางการเมืองของประชาชน สร้างผู้นำทางการเมืองในระดับชุมชน¹ การจัดตั้งสภาประชาธิปไตยชุมชน ควรมีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 46 , 56, 76, 78 และ 79 ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เพื่อให้ความสำคัญกับการกำหนดให้มีพื้นที่ที่เป็นเวทีการแลกเปลี่ยนทางการเมืองที่สม่ำเสมอ² และให้ข้อเสนอจากการประชุมแลกเปลี่ยนมีผลในทางปฏิบัติเป็นจริง

แนวคิดของสภาประชาธิปไตยชุมชน (สปช.) ประกอบด้วย

(1) มีพื้นที่การทำงานชัดเจนที่เป็นขอบเขตพื้นที่ของชุมชน³ และควรเป็นชุมชนที่มีขนาดไม่ใหญ่ หรือ เล็กเกินไปนัก เช่น เป็นชุมชนขนาดที่มีครัวเรือน 100-200 ครัวเรือน เป็นต้น เพื่อให้สมาชิกทุกคนมีโอกาสเข้าร่วม

(2) มีหลักการและสาระสำคัญที่ระบุถึงการทำงานที่เป็นอิสระ มุ่งประโยชน์สุขของชุมชน มีการทำงานที่เป็นกลางทางการเมือง คือ เป็นการทำงานที่ไม่สนับสนุนพรรคการเมือง พรรคใดพรรคหนึ่ง หรือนักการเมือง คนใดคนหนึ่ง หรือเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง

(3) เวทีแลกเปลี่ยน ที่อยู่บนฐานของจิตวิญญาณธรรมนูญประชาธิปไตย คือ มีธรรมเนียมที่ตั้งสมาชิกที่เข้าร่วมมีเสรีภาพ และความเสมอภาคในการแสดงออกอย่างเต็มที่

(4) วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน เป็นการรับฟัง – ไตร่ตรอง – แสดงออก (deliberative discussion) โดยอาศัยรูปแบบสังคมนิยมในการหาข้อสรุปของที่ประชุมเป็นหลัก

¹ ภารกิจของ สปช. ต่างจาก อบต. ington ของ สปช. เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ประชาธิปไตยชุมชน หรือการเมืองภาคประชาชน โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ (deliberative democracy)

² ที่ประชุมสภาประชาธิปไตยชุมชน แตกต่างจากที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพราะเป็นการประชุมที่ใช้หลักการถกเถียงเรียนรู้ (deliberative discussion) ที่มีหลักการสำคัญ เช่น การมีส่วนร่วมในการประชุมอย่างเสมอภาค การแสดงออกอย่างเสรี การรับฟัง การยอมรับความแตกต่างทางความคิด การใช้เหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจ การยึดหลักฉันทามติ (consensus) เป็นต้น

³ชุมชน คือ พื้นที่ที่กลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่งได้อยู่อาศัยนับถือเป็นเครือญาติ พี่น้องกัน พึ่งพาติดต่อกันมาเป็นเวลานาน จนก่อร่างสร้างฐานเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ การปฏิบัติต่อกัน และกัน จนเป็นจารีต ประเพณี มีคุณค่า ค่านิยม ที่ถือปฏิบัติร่วมกัน

(5) การประชุมเป็นไปตามหลักคำสอนในอธิธานิธรรม คือ หลักการประชุมเป็นเนืองนิตย์ หลักความพร้อมเพรียงกันประชุม หลักความพร้อมเพรียงกันเล็กประชุม หลักความพร้อมเพรียงกันกระทำกิจที่พึงทำ

(6) มีสมาชิกที่มาจาก การเลือกตั้ง ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน ซึ่งอาจเรียกว่าผู้ประสานงานสภาประชาธิปไตยชุมชน (ป.สปช.)⁴ โดยเป็นงานที่ไม่มีค่าตอบแทน และมีวาระชัดเจน ที่ไม่ยาวนานเกินไปนัก เช่น 1-2 ปี เป็นต้น โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมมากที่สุด

(7) มีโครงสร้างและระบบการทำงานแนวราบ เน้นความเป็นทีมงาน

(8) ได้รับสนับสนุนงบประมาณแผ่นดินในสัดส่วนตามจำนวนประชากรที่มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ และในสัดส่วนที่เพียงพอแก่การจัดกิจกรรมเท่าที่จำเป็น (พึงทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก งบประมาณแผ่นดินเป็นส่วนเสริม)

(9) ผลที่ได้จากการประชุมสภาประชาธิปไตยชุมชน จะถูกนำเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นลายลักษณ์อักษร โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องตอบสนอง (accountability) ต่อเรื่องที่ สปช. นำเสนอ เป็นลายลักษณ์อักษรในช่วงระยะเวลาที่กำหนด

ดูตัวอย่างการจัดตั้งสภาประชาธิปไตยชุมชน ในภาคผนวก ข.

จากการศึกษาขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ชุมชน 6 แห่ง ผู้วิจัย เชื่อว่า ชุมชนที่มี สปช. และมีการประชุมสภาประชาธิปไตยชุมชน ตามหลักการแนวคิด ข้างต้น จะทำให้เกิดบรรยากาศที่เปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมทางการเมือง การถกเถียงเรียนรู้ทางการเมือง ที่นำไปสู่การพัฒนาสำนักสาธารณะของสมาชิกในชุมชน เกิดผู้นำชุมชนใหม่ ๆ ที่จะเป็นแกนขับเคลื่อนที่สำคัญของขบวนการประชาสังคม นำไปสู่การพัฒนาการเมืองให้มีความเข้มแข็ง เป็นรากฐานที่มั่นคงของประชาธิปไตยชุมชน ต่อไป

โดยสรุป ขบวนการประชาสังคม สามารถทำงานส่งเสริมการรวมกลุ่มในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนให้อยู่ดี มีสุข มีการประสานประโยชน์ เพื่อความสมานฉันท์ในการอยู่ร่วมกัน โดยทำงานพัฒนาจากฐานการทำงานที่มีอยู่ ยกกระดับสู่การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง พัฒนาประชาธิปไตยชุมชน เมื่อมีบรรยากาศส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้ ปัจจัย

---

⁴ ป.สปช. ต่างจาก ส.อบต. คือ ป.สปช. จะเป็นงานอาสาสมัครที่มีระบบการทำงานชัดเจน สมาชิกทุกคนในชุมชน จะมีโอกาสหมุนเวียนมาทำงานเป็น ป.สปช. เป็นโอกาสที่จะได้พัฒนาเรียนรู้ประชาธิปไตยและการเมืองภาคประชาชน

ที่จะมีส่วนสร้างบรรยากาศให้เป็นจริงได้ คือ การรักษาทุนทางสังคม ทุนประชาธิปไตยที่มีอยู่ในชุมชน การกำหนดให้มีกฎหมายรองรับการทำงานของขบวนการประชาสังคม มีงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอ กฎหมายส่งเสริมการมีส่วนร่วม ที่สามารถบังคับใช้ได้จริง และมีกลไกส่งเสริมการมีส่วนร่วม คือ สภาประชาธิปไตยชุมชน ที่มีแนวคิด หลักการทำงานบนฐานของธรรมาธิปไตย และการจัดเวทีตามหลักการอภิธานิธรรม ที่เป็นการประชุมแบบสังขกรรม โดยส่วนที่เป็นกลไกบริหาร อาทิ อบต. อบจ. หน่วยงานรัฐ รัฐบาล ต้องสนองรับอย่างเต็มที่ เต็มกำลัง และจริงจัง เพื่อให้ประชาธิปไตยชุมชน ที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในชุมชน ได้พัฒนาดังมีรากแก้วที่ยังรากลึกให้ต้นประชาธิปไตยเติบโตใหญ่มั่นคงสืบไป.